

ЗМІСТ

Переднє слово	5
---------------------	---

РОЗДІЛ I. В ПОШУКАХ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗАСАД СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ (І. Предборська)

1. Соціокультурні та антропологічні передумови становлення нової парадигми освіти	7
Болонський процес: міф чи реальність?	8
Криза класичної парадигми освіти	11
2. Філософія освіти як дослідницька царина	15
Когнітивна та соціальна інституціоналізація напрому	15
Проблемне поле філософії освіти: спроби кристалізації проблематики	18
3. Філософські основи нової парадигми освіти	21
4. Нелінійне мислення в освіті (Н. Кочубей)	29
Зміст і значення концепту “нелінійність”	30
Опозиція лінійного і нелінійного в постнекласичній парадигмі освіти	34

РОЗДІЛ II. ГЕНДЕРНА ПЕДАГОГІКА: ДОЛАЮЧИ МЕЖІ ТЕОРЕТИЧНО І ПРАКТИЧНО (В. Гайденко)

1. Методологія: постнекласика і фемінізм	42
2. Співвідношення понять: гендер, педагогіка, освіта	44
3. Гендерна педагогіка (теорія)	46
4. Гендерна педагогіка в аудиторії	51

РОЗДІЛ III. ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ ПРОСТІР ОСВІТИ У ВИМІРІ ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ ІНДИВІДУ (Н. Савчук)

1. Екзистенційна криза особистості в контексті проблем сучасного суспільства.	60
2. Проблема самоактуалізації особистості: способи формування.	68
3. Освіта як важлива соціокультурна детермінанта становлення особистості	72

РОЗДІЛ IV. СОЦІОГУМАНІТАРНА ОСВІТА: ШЛЯХ ДО ДІАЛОГУ

1. Філософсько-освітні аспекти діалогу (Г. Гамрецька, І. Слоневська)	83
2. Педагогічна комунікація в літературно-освітньому дискурсі (І. Слоневська)	90

Філософія літературної освіти в Україні: в пошуках пріоритетів	90
Становлення діалогового мислення через літературну освіту	109
3. Діалогічна взаємодія в історичній освіті (Г.Гамрецька)	121
Плюралізм історіософських концепцій як основа діалогічної взаємодії суб'єктів історичної освіти	121
Едукаційні виміри діалогу	135

**РОЗДІЛ V. ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ЯК ДІЙСНІСТЬ ТА
ПЕРСПЕКТИВНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ (Г.Вишинська)**

1. Соціальна зумовленість зміни пріоритетів інформатизації освіти	148
2. Аналіз складових інформаційної культури особистості	157
3. Інноваційний розвиток технології навчання	167
4. Забезпечення науковості змісту бази навчання	172
5. Ієрархізація завдань інформатизації освіти відповідно до освітніх рівнів	179

**РОЗДІЛ VI. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ
СУЧАСНОЮ ОСВІТОЮ (В. Гуменюк)**

1. Управління освітою: детерміністський та синергетичний підходи	190
2. Особистісно орієнтована парадигма управління освітою	195
3. Стратегія управління освітою в умовах формування інформаційного суспільства	205
4. Управління якістю освіти	211
5. Нетрадиційні ресурси управління якістю освіти	217

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Філософія з самого початку свого виникнення прагнула не тільки осмислити існуючу систему освіти, але й сформулювати нові цінності та ідеали майбутнього. Сьогодні це прагнення актуалізується, з одного боку, кризою попередньої системи освіти і проблемами перехідного стану українського соціуму, а з іншого – підписанням Україною Болонської декларації, а, отже, необхідністю модернізації освіти, що диктується інтеграційними тенденціями в світі. Виходячи з самого предмета філософії, центральною проблемою філософії освіти є осягнення вихідних світоглядних орієнтирів індивіда, тобто вона покликана відповідати на кардинальні питання, пов'язані з принциповою проблематикою відношення людини до світу, її способу вписуватися в універсум, визначати світоглядну площину.

В кембриджському філософському словнику «філософія освіти» визначається як «царица філософії, яка досліджує кожний аспект освітнього процесу..., і значною мірою пов'язана з такими головними розділами філософії, як епістемологія і етика» (*The Cambridge Dictionary of Philosophy*. - Cambridge University Press, 1999. – P. 670). Дискурсивний характер сучасного знання передбачає переосмислення і переоцінку культурно-освітнього середовища, яке постає як сполучення різних освітніх практик, що не мають єдиної інтерпретації і знаходяться у стані постійних змін, перетворень.

Саме така епістемологічна позиція закладена в даній роботі і деякою мірою відображена в назві, що підтверджує прагнення авторів передусім змалювати загальну, дещо мозаїчну картину сучасної освіти, а точніше позначити лише деякі штрихи до портрета, назва якого – «сучасна освіта». Тому автори свідомо розширили коло питань, яке включено до монографії, починаючи від філософських засад і завершуючи проблемами управління сучасною освітою.

Цілісність презентованого портрета створюється за рахунок включення до розгляду нових освітньо-філософських теорій і методик, зокрема гендерної педагогіки, висвітлення едукативного виміру діалогу на прикладі літературної та історичної освіти як її важливої соціогуманітарної компоненти. Стрижнем запропонованих абрисів є визначення ціннісно-смыслового простору освіти крізь внутрішній стан індивіда. Образ сучасної освіти доповнюється шляхом показу інформатизації як перспективної тенденції розвитку освіти та розкриття світоглядного потенціалу навчального матеріалу на

прикладі трансформації наукової картини світу за умов інформатизації суспільства.

Дана праця підготовлена фахівцями педагогічних вищих навчальних закладів, які мають значний педагогічний досвід і визначену сферу наукових інтересів – філософія освіти.

*Від авторського колективу,
доктор філософських наук, професор
Ірина Предборська*

РОЗДІЛ І. В ПОШУКАХ ФІЛОСОФСЬКИХ ЗАСАД СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО ДИСКУРСУ

1. Соціокультурні та антропологічні передумови становлення нової парадигми освіти

Сучасні зміни в освіті спричинені низкою соціокультурних та політико-економічних обставин. Зокрема вони викликані переходом людства до нового типу цивілізації, яка в науковій літературі набула назви «інформаційне суспільство». Освіта як соціальний інститут відповідно реагує на всі зрушення, що відбуваються в суспільстві. За рахунок поширення інформаційно-освітніх технологій змінюється характер усіх сфер соціального життя. Змінам підлягає все: і джерела енергії, і виробництво, і знаряддя праці і т.п. Так, наприклад, якщо об'єктом накопичення в індустріальному суспільстві були гроші, ресурси, влада, то в інформаційному їм протистоять знання, виробнича компетентність. Якщо в індустріальному суспільстві безпосереднім ланцюгом виробничого процесу були фабрика та завод, то в новому – ним стають університети, де виробляються нові знання як особлива цінність інформаційного суспільства [31, р. 61].

Відбулися зміни в екзистенційній ситуації людства. Світ характеризується безпрецедентним зростанням випадковості, нестійкості, динамізму та непередбаченості. У просторі існування *Homo Sapiens* створюються все нові та нові зони ризику й невизначеності. За висловом американського дослідника Р.Біла, весь світ входить у зону небезпечності, безпорядку та потенційного лиха – зону – «D» (від англ. *danger, disorder, disaster*), поки що невідому і з якою люди ніколи не стикалися. На сучасному етапі очевидно, що *Homo Faber* перемагає над *Homo Sapiens*. Людина стала заручницею того, що сама створила.

Сучасна наукова картина світу свідчить про кризу раціоналістичного світогляду, який орієнтував людину на постійне перетворення світу в своїх інтересах за законами розуму. Сьогодні значення набуває інший світоглядний підхід: людина повинна впорядковувати своє індивідуальне буття за законами універсального світопорядку.

Інша особливість сучасної картини світу пов'язана з виникнення в кінці ХХ ст. передумов для формування нового за своїм рівнем і масштабами синтезу природничих і гуманітарних наук. Суть цього феномена полягає в тому, що наукове знання набуває статусу духовного пошуку, з частково вузькопрофесійної діяльності перетворюється на смисложиттєву орієнтацію. В цьому факті простежується логіка

духовного розвитку людства в пошуках розуміння і опису вічних, абсолютних сенсів буття.

Сучасна людина – людина науково–технічної доби – переконується в синхронності та ідентичності законів розвитку Всесвіту, соціуму та людини. Тому сьогодні в пошуках відповіді на питання про своє місце у світі людина природно прагне до універсалізації знання, тобто до подолання роздрібленості сучасного наукового знання. Говорячи про потребу в ствердженні духовних світоглядних засад, йдеться не стільки про синкретичність мислення, скільки про синтез, цілісність істини як смисл сенсів.

На освітні процеси впливає і глобалізація як об’єктивно зумовлений процес зростання загальної взаємозалежності країн і союзів країн в умовах розширення обріїв сучасного світу. В основі культурної складової глобалізації лежать нові технології виробництва знань, засобів спілкування, результатом яких є зближення народів в культурному плані. Одним із наслідків культурної глобалізації є монополізація інформації, освіти і духовного простору із боку mass media. Йдеться про ідеологічний імперіалізм, який спричинює відчуження більшої частини людства від можливостей використання навіть перетворених форм інформації. Відбувається зростаюче придушення особистості людини як соціокультурного феномена. Вона перетворюється в клієнта, підпорядкованого стандартам «суспільства споживання», позбавляється можливості вибору і створення освітньо–культурного середовища за своїми ціннісними стандартами.

Поряд з тим глобалізація однак не означає уніфікацію, гомогенізацію культурно–освітніх процесів. Для її розуміння Р. Робертсон ввів поняття «глокалізація», під яким розуміється «створення і інкорпорування локального в [глобальне], процесів, які в свою чергу самі значно визначають форму стиснення світу як цілого» [23, с. 5]. Розуміння глобалізації як різноманіття, а не гомогенності є важливим методологічним ключем до тлумачення інтеграційних процесів в сучасній освіті, в тому числі і Болонського процесу.

Болонський процес: міф чи реальність?

Інколи в довільній бесіді про Болонські перспективи української освіти можна почути від колег думку про те, що із зміною політичного курсу України освоєння європейського освітнього простору може припинитися. Наскільки залежна доля вітчизняної освіти від примхи політичних еліт у країні? Тобто в даному випадку йдеться про співвідношення об’єктивного та суб’єктивного у Болонському процесі.

Процес формування загальноєвропейського освітнього простору має практично двадцятирічну історію і детермінований певним соціокультурним та економічним контекстом, зокрема інтеграційними процесами у світі. Про це в наших видання написано чимало. Проблематика висвітлюється майже в кожному числі часопису «Вища освіта України», «Освіта і управління» та ін. Підготовлений навчальний посібник за редакцією В. Кременя «Вища освіта України і Болонський процес», розрахований на магістрантів та аспірантів, які вивчають даний курс. У публікаціях послідовно висвітлюється об'єктивність і сутність Болонського процесу, який розуміється як процес:

- розпізнавання однією освітньої системи іншою в європейському просторі;
- полісуб'єктний;
- що ґрунтується на цінностях європейської культури;
- що визнає національні особливості освітніх систем;
- багатоваріантний, гнучкий, відкритий, поступовий [20, с. 167].

Головна мета цього процесу – консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти; створення системи інструментів для підвищення мобільності людського капіталу на європейському ринку праці.

За умов переходу людства до інформаційного суспільства адекватною моделлю його розвитку може бути розширене відтворення людини. Розробка інтелектуальних, інформаційних ресурсів тої або іншої країни вже давно стало найголовнішим пріоритетом розвинених держав. Вони зробили ставку на розвиток неринкової сфери. Йдеться про систему соціального захисту, охорони здоров'я, культури, витрати та підтримку відмінної спортивної форми робітників, розвиток освіти і, що дуже важливо, родинного виховання.

Випереджаюче піднесення соціальної сфери при підтримці держави в порівнянні з іншими секторами економіки забезпечило величезне нагромадження людського капіталу – інтелектуального, духовного, наукового потенціалу сучасних робітників. Існує досвід країн, які здійснили свій прорив за рахунок саме нагромадження людського капіталу (Японія, Швейцарія).

У своєму розвитку ми постійно озираємося на Росію. І це небезпідставно: подібні долі посткомуністичного буття, подібні проблеми. Але відсутність достатньої сировинної бази в Україні дещо по-іншому висвітлює перспективи. Особливо вони позначилися взимку 2006 р. під час так званої «газової кризи». Часто можна почути як від провідних

політиків, так і від населення, що вихід України вбачається лише в пошуку та розробці нових сировинних джерел. Але принцип сировинного розвитку – суттєвий механізм впровадження моделі розвитку, що консервує відсталість, перетворюючи її в довічний атрибут суспільства.

Варто зазначити, що одним із наслідків «наздоганяючого розвитку» є «стрибки», які утворюють прогалини в розвитку, залишають розриви в культурі, історії, соціальному житті, зобов'язуючи суспільство знову й знову повертатися до пропущених періодів. Україна при відсутності на сьогодні міцної сировинної перспективи володіє чималим людським потенціалом. Отже, розробка національних людських ресурсів має стати найперспективнішим напрямом модернізації освіти. А тому питання про участь країни у Болонському процесі стає ще більш актуальним.

Насправді проблема полягає у іншому. Методологічно її можна окреслити як визначення меж запозичення іноземного освітнього досвіду. Розв'язання цієї проблеми в Україні, на нашу думку, цілком залежить від подолання деяких стереотипів.

Один з них породжений міфом «Ми йдемо в Європу». В самій назві міститься розуміння руху як механістичного акту, продовження вічного руху кудись (наприклад, до світлого майбутнього – комунізму), як лінійна модель розвитку, в якій задається його спрямованість та телеологічність. Орієнтація на Європу стало взірцем нашого повсякденного життя, що відбилося навіть у мові («євроремонт», «євростиль» і т. ін.). Зведення нашої культурної ідентичності до зразка Західної Європи, по-перше, веде до автоматичного запозичення іноземного освітнього досвіду без урахування своїх досягнень; по-друге, збіднює багатоманітність, що притаманна українській культурі, по-третє, консервує комплекс меншовартості (знову у когось вчитися, бо самі не спроможні?). В. Горський на питання, що стало назвою його статті «Де шукати Європу?», відповідає так: «Шлях до Європи – в покладанні центру у собі. Стверджувати європейськість власної культури слід не через втечу від себе «до Європи», а вбираючи Європу в себе, розвиваючи власну ідентичність через діалог з іншими європейськими (та не лише європейськими) культурами» [7, с. 14].

Другий стереотип є наслідком нашої надмірно забюрократизованої системи освіти і може бути виражений гаслом – «Болонський процес – пріоритетна освітня справа». У нашому контексті остання набуває кампанії по типу «виконати і перевиконати», що виявляється у спробі редукувати зміст цього процесу до його форми, що, зрозуміло, негативно відіб'ється на її розвитку. На жаль, за дужками залишаються досить важливі, на нашу думку, для модернізації української системи освіти питання, серед яких:

підвищення престижу знання; повага гідності суб'єктів освітнього процесу; рівномірне поєднання обов'язкових та вибіркових курсів; повага до інтелектуальної власності (наприклад, відверте засудження плагіату аж до юридичних санкцій); демократизм; можливість індивідуальної роботи із студентами (шляхом зменшення кількості студентів на одного викладача); методичне та інформаційне забезпечення; гнучкість навчального плану; диференціювання матеріальної винагороди викладача в залежності від його реальних здобутків; створення умов для наукової роботи та ін.

Доки ці проблеми будуть ігноруватися, доти Болонський процес буде сприйматися як стороннє тіло в нашій системі освіти, яке, зрозуміло, заважає, і, отже, спонукує до того, щоб його позбутися, а всі промахи в освіти списати на суперечливість і непотрібність самого Болонського процесу.

Криза класичної парадигми освіти

Вплив сучасних суспільних тенденцій на систему освіти виявляється в:

- 1) посиленні її ролі як джерела ідей, нового знання, технології, інформації;
- 2) усвідомленні імперативу виживання і глобальної відповідальності за свої дії, що визначається мірою духовного в кожній людині;
- 3) урізноманітненні соціальних укладів суспільства, що зумовлює потребу в гнучкості мислення, сприйняття світу та діалозі культур.

Таким чином, означений соціокультурний контекст зумовлює процес кардинальних змін в освіті, і відповідно перегляду в zasadничих принципів освітньої політики. Вони, як кінцеві орієнтири освітньої діяльності, з неминучістю повинні співпадати з стратегічними орієнтирами суспільства. Позаяк сфера освіти, виконуючи роль трансляції соціокультурного досвіду людства і забезпечення у такий спосіб можливостей входження нових поколінь у активне соціальне життя, має своєю безпосередньою функцією відтворення суспільного організму, а саме його базових цінностей, духовних орієнтирів та стратегічних інтересів.

В історії відомі випадки, коли соціокультурні та економічні зміни у суспільстві зумовили кардинальні зрушення в існуючих системах освіти. Наприклад, так було в Спарті, в СРСР. До речі, система освіти в Радянському Союзі при всіх її недоліках упродовж багатьох десятиліть залишалася конкурентоспроможною і забезпечила успіхи у галузі космічних досліджень в 60–ті роки ХХ ст. Історія також свідчить, що починаючи з доби Просвітництва, західні країни неодноразово опинялися в ситуації кризи, а вихід з неї знаходили через освіту. Так було після Великої Французької революції, після другої світової війни у США, Німеччині,

Філософські абриси сучасної освіти

Монографія

Директор видавництва Р.В. Кочубей
Головний редактор В.І. Кочубей
Технічний редактор Н.Ю. Курносова
Дизайн обкладинки і макет В.Б. Гайдабрус
Комп'ютерна верстка Д.І. Іовенко

Підписано до друку 16.06.06.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний. Гарнітура Скулбук.
Друк ризограф. Ум. друк. арк. 13.14 Обл.-вид. арк. 13.2
Тираж 300 прим. Замовлення № 1835

ТОВ «ВТД «Університетська книга»
40030, м. Суми, вул. Кірова, 27
E-mail: publish@book.sumy.ua

Відділ реалізації
Тел./факс: (0542) 21-26-12, 21-13-57
E-mail: info@book.sumy.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 489 від 18.06.2001

Надруковано відповідно до якості наданих діапозитивів
у ПП «Мусатов»

Україна, 40030, м. Суми, вул. Ковпака, 17, к. 35